

ТУРИЗМНІҢ ҚАЗІРГІ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖАҒДАЙЫ

Қайырбаева А.Е.¹

э.ғ.к., профессор

ҚазХҚЖӘТУ, Алматы, Қазақстан

ainur_eltaevna@mail.ru

Аңдатпа. Бұл мақалада Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының COVID-19 коронавирус ауруын пандемия деп жариялауына байланысты дәл қазір әлемнің көптеген елдерінің карантиндік режимде болу салдарынан туризмнің экономикалық жағдайына зерттеу жүргіздік.

2019-2025 жылдарға арналған Қазақстан Республикасының туризмді дамытудың мемлекеттік бағдарламасы негізінде көптеген шаралар жүзеге асырылуда. Олар дағдарысқа қарсы шаралар, жеңілдетілген несиелер, инвестициялық преференциялар, қосымша пакеттер.

Тірек сөздер: Туризм, экотуризм, этнотуризм, экономика, іскерлік туризм, туроператорлар.

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев 01 қыркүйек 2020 жылғы Қазақстан халқына «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» атты Жолдауында қазіргі күрделі жағдайда алдымызда тұрған басты міндет – әлеуметтік-экономикалық тұрақтылықты, жұмыс орындарын және халықтың табысын сақтап қалу. Сондықтан мемлекет тарапынан әлеуметтік саладағы және экономиканы қолдауға бағытталған барлық міндеттемелер орындалатын болады. Бұл мақсатқа Ұлттық қордан 1 триллион теңге бөлінуде. Әлеуметтік төлемдерді индексациялау жұмысы жалғасын табады. Осы бағытта 2023 жылға дейін шамамен 1 триллион теңгеден астам қаржы бөлу жоспарланып отыр. Қазір әлем соңғы 100 жыл ішінде болмаған аса күрделі дағдарысты бастан өткеруде. Сарапшылардың айтуынша, жаһандық экономиканы қайта қалпына келтіру үшін кемінде 5 жылға дейін уақыт қажет. Дей тұрғанмен, болашақта көш бастайтын мемлекеттердің бәсекеге түсу қабілеті дәл осындай дағдарыстар мен іргелі өзгерістер кезінде шындалады. Қазақстан жаңа әлемде өзінің лайықты орнын алуға тиіс деп атап көрсетті [1].

Сонымен қатар 02 қыркүйек 2019 жылғы Қазақстан халқына «Сындарлы қоғамдық диалог - Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» атты Жолдауында Елбасы ұсынған Бес институтционалды реформа мен Ұлт жоспарын толыққанды жүзеге асыру қажеттігін, Қазақстан экономикасы жаһандық сипаттағы қиындықтарға қарамастан алға іргеленіп келеді деп атап көрсете отырып, шағын және орта бизнеске мемлекет тарапынан қаржылай қолдау жүйесін жаңа жобаларға басымдық беру, қайта құру қажеттілігі мен Үкіметке «Бизнестің жаңа жол картасы» аясында алдағы үш жыл ішінде қосымша 250 миллиард теңге бөлуді тапсыра отырып, Туризмді, әсіресе экотуризм мен этнотуризмді дамытуға экономиканың маңызды саласы ретінде аса мән беру қажеттілігі және бұл саланы дамыту

үшін қажетті инфрақұрылымды жүргізу, соның ішінде жол салып, білікті мамандар дайындауды қамтамасыз ету қажеттілігін айқындады.

Туризм әлем шаруашылығының аса ірі саласы болып қана қоймай, ең жылдам дамып келе жатқан сала. Оның өсу қарқындары экономиканың басқа салаларының өсу қарқындарынан 2 есе дерлік алда. Түйінді көрсеткіштер жағынан, оның ішінде инвестициялық салымдардың тиімділігі жағынан, туризмді мұнай өндіру өнеркәсібімен салыстыруға болады.

Әлемдік жиынтық өнімнің шамамен 10 %-ы, әлемдік көрсетілетін қызметтер экспортының 30 %-ы, әлемдік инвестициялардың 7 %-ы, жұмыс орындарының 10 %-ы және барлық салық түсімдерінің 5 %-ы туризм саласына тиесілі. Бір шетел турісінен түсетін табысқа баламалы кіріс үшін әлемдік нарыққа шамамен 9 тонна тас көмір немесе 15 тонна мұнай немесе 2 тонна жоғары сұрыпты бидай шығару керек. Бұл ретте шикізат сату елдің энергия жеткізгіштерін сарқиды, ал туризм ресурстарды жаңғыртады. Елге келетін әрбір турист әрбір сағат сайын шамамен 20 доллар жұмсайды, 30 турист 1 жұмыс орнын береді.

Қазіргі уақытта туризм бизнестің әлемдегі ең табысты түрлерінің бірі болып табылады. Әлемдік капиталдың шамамен 7 %-ын пайдалана отырып, туризм мұнай және мұнай өнімдерін, автокөліктерді экспорттаудан кейін үшінші орынды иеленді.

БҰҰ Бүкіләлемдік туристік ұйымының (бұдан әрі – UNWTO) бағалауы бойынша 2030 жылға қарай танымал қалалардағы әйгілі курорттарға және тарих пен мәдениет ескерткіштеріне шамамен 1,8 млрд. адам барады деп күтілуде. Қонақүй-туристік көрсетілетін қызметтерден түсетін табыс шамамен 2 трлн. АҚШ долл. құрайтын болады, туризм саласында 550 млн. жұмыс орындары ашылады деген болжам жасалынған.

Іскерлік туризм индустриясы (MICE) қазіргі ұғымда экономиканың ең перспективалы секторларының біріне айналды. Бүгінгі күні шетелдік ірі компаниялар іскерлік сапарларға жылына шамамен 2 трлн. АҚШ долл. жұмсайды екен. Бұл жалпы шығындардың ішінде кадрлық қамтамасыз ету, салық, жалға алу, IT және байланыс салаларына жұмсалатын шығындардан кейінгі басты бөлігі.

WorldTravel & TourismCouncil (бұдан әрі – WTTC) мәліметтері бойынша 2015 жылы іскерлік туризмнің әлемдік нарығының көлемі 1,106 трлн. АҚШ долл. асқан. Ал 2016 жылдың қорытындылары бойынша бизнес-сапарларға жұмсалған шығындар 1,150 трлн. АҚШ долл. дейін өсіп, 2017 жылы бағалау мәліметтері бойынша 3,7 %-ға ұлғайып және 1,192 трлн. АҚШ долл. дейін жеткен.

2026 жылға қарай іскерлік туризмнің жаһандық нарығы 1,658 трлн. АҚШ долл. бағаланып, жыл сайынғы өсімі орта есеппен 3,7 %-ды құрайтын болады деген болжам тағы бар.

Қазақстанды туристендіру картасына ең маңызды туристік объектілерді іріктеу жұмысы атқарылып, айқындалынған.

Объектінің туристік магнит ретіндегі бірегейлігі мен туристік ағынның әлеуетті өсуі іріктеу критерийлері ретінде пайдаланылып,

объектілердің тарихи-мәдени маңыздылықтары ескерілген. Мысалы – ЮНЕСКО немесе Ұлы Жібек жолы объектілерінің тізбесіне енген ескерткіштер, сондай-ақ "Рухани жаңғыру" бағдарламасының Киелі объектілерін жатқызуға болады.

Осы объектілердің әлеуетін, болжанатын экономикалық әсерді, сондай-ақ республикалық деңгейде негізгі мәселелерді шешу қажеттілігін назарға ала отырып, Туристендіру картасының объектілері екі деңгейге бөлінген:

1. республикалық деңгейдегі ТОП-10 басым объектілер;
2. өңірлік деңгейдегі объектілер.
3. ТОП-10-қа енген ең перспективалы бағыттар ретінде Қазақстанның мына 10 басым туристік аумақтары қарастырылған:
4. Алакөл көлі – әлеуеті бір жылда 2500000 турист (қазіргі ағымы – бір жылда 772000 турист);
5. Алматы өңірінің тау кластері – әлеуеті бір жылда 2500000 турист (қазіргі ағымы – 500000 турист);
6. Щучинск-Бурабай курорттық аймағы – әлеуеті бір жылда 2000000 турист (қазіргі ағымы – 750000);
7. Баянауыл курорттық аймағы – әлеуеті бір жылда 450000 турист (қазіргі ағымы – 200 000);
8. Имантау-Шалқар курорттық аймағы – әлеуеті бір жылда 400000 турист (қазіргі ағымы – 130000);
9. Балқаш көлі – әлеуеті бір жылда 400000 турист (қазіргі ағымы– 130000);
10. Түркістанның тарихи-мәдени туризмін дамыту – әлеуеті бір жылда 1500000 турист (қазіргі ағымы – 500000);
11. Маңғыстаудың жағажай туризмін дамыту –әлеуеті бір жылда 750000 турист;
12. Нұр-Сұлтан қаласында MICE туризмді дамыту – әлеуеті бір жылда 1000000 турист;
13. «Байқоныр» туристік аймағын ойын-сауық туристік хабы ретінде дамыту әлеуеті - жылына 250000 мыңнан 500000 мыңға дейінгі турист.
14. Бұл дестинациялар туризмді дамытудың басты бағыттары ретінде анықталып, олардың әрбіреуі өз ерекшелігіне, өзіне тән өніміне/әлеуетіне ие [2].

2020 жылдың наурыз айының 11 жұлдызында Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының (ДДҰ) басшысы Тедрос Адхан Гебрейесус «Біз бұрын коронавирустің әсерінен туындаған пандемияға тап болған жоқпыз. Сонымен қатар, оны қалай бақылауға болатындығын да білмейміз. 114 елде тіркелген 118 мың коронавирусқа шалдыққан адамдардың 90 пайыздан астамы - тек төрт елде, ал екеуі - Қытай мен Оңтүстік Кореяда - ауырғандар саны айтарлықтай төмендеді», - деп мәлімдей отырып, бұл жаңа коронавирустың таралуы пандемия сатысына жетті. Өйткені, көптеген елдер мен барлық континенттерге әсер етті деп атап өте отырып. Бұл ретте Гебрейесус

коронавирусына қатысты «Өрекетсіздіктің мазасыз деңгейіне» алаңдайтындығын. Сондықтан ол үкіметті «Шұғыл және агрессивті шаралар» қабылдауға шақырды.

Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы (ДДҰ) жаңа коронавирустың өршуі пандемия деңгейіне жеткенін жариялады. Себебі вирус көптеген елде және құрлықтарда тарап үлгерді деп ҚазАқпарат BBC-ға сілтеме жасап, хабарлады.

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев Қазақстан Республикасында төтенше жағдайды енгізу туралы 2020 жылдың 15 наурызында №285 Жарлығында «Қазақстан Республикасы халқының қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында Қазақстан Республикасы Конституциясының 44-бабының 16) тармақшасына және «Төтенше жағдай туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 4, 5, 6 баптарына сәйкес «Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының жаңа COVID-19 коронавирусын пандемия деп жариялауына байланысты азаматтардың өмірі мен денсаулығын қорғау мақсатында Қазақстан Республикасы Заңнамасына сәйкес Қазақстан Республикасының барлық аумағында 2020 жылғы 16 наурыздағы 08 сағат 00 минут пен 2020 жылғы 15 сәуірдегі 07 сағат 00 минут кезеңінде төтенше жағдай енгізілсін» деп жариялады».

Карантин режимін барынша сақтау қажеттілігіне тоқталған президент «Еліміздегі қазіргі ахуалға байланысты және Мемлекеттік комиссияның ұсыныстарын негізге алып, мен Төтенше жағдай режимін биылғы 11 мамырға дейін ұзарту туралы Жарлық шығару жөнінде шешім қабылдадым. Бұл – біз бастан өткеріп жатқан күрделі кезеңнің талабы. Заңға сәйкес 11 мамырда Төтенше жағдай режимі аяқталады» деп атап өтті. «Бүгінде шағын және орта бизнес күрделі жағдайға тап болды. Осы салаға қазір көмектеспесек, экономиканы қалпына келтіре алмаймыз. 700 мыңнан астам компания мен жеке кәсіпкерге салықтық жеңілдіктер жасалды. Сол арқылы олар 1 триллион теңгеге жуық қаржыны үнемдей алады» деді.

Шағын және орта бизнеске тиімді несие беру үшін қаражат бөлінген екен.

Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының COVID -19 коронавирус ауруын пандемия деп жариялауына байланысты әлемнің көптеген елдері карантиндік режимде өмір сүрді, әліде сақтану ережелерін қатаң сақтауға мәжбүр.

«Сонымен қатар, елде және әлемде қалыптасқан жағдай ... Яғни, коронавирус COVID-19 әлемде пандемия болып жариялануына байланысты бір сәтте шетелдіктердің елге кіруін шектейтін режимдер де енгізілді және авиарейстердің үлкен саны жойылды. Сонын салдарынан азаматтардың белгілі бір саны дерлік өз жолдамаларын тапсырып, ақшаларын алғылары келеді. Ал, туроператорларда осы сұраныстарды қанағаттандыруға ақша массасы жетіспейді. Себебі: авиакомпаниялар мен отельдермен жасалған өз келісімдері шеңберінде тиісті алдын-ала төлем жасалынып, ұйымдастырушылық сипаттағы өзге де шығындар жұмсалған, ең маңыздысы

– туроператор осы қонақ үйлер мен авиакомпаниялар алдында айыппұл міндеттемелерін мойнына алады» деп Д.Рыспеков атап өтті.

«Kazakh Tourism» ҰК АҚ төрағасының орынбасары Қайрат Сәдуақасов PrimeMinister.kz-ке берген сұхбатында «Туризм әлемде қарқынды дамып келе жатқан сала ретінде көптеген елдерде басымдыққа ие. 2030 жылы 1,8 млрд адам ағыны күтілуде. Көптеген адамдар халықаралық шекараны кесіп өтеді. Қазақстан әлі қалыптасып келе жатқан дестинацияда. Әлем тек қана Қазақстанда демалу мүмкіндіктері туралы енді біле бастады. Елдің өзі бағыт ретінде бұрыннан белгілі, бірақ мұнда эко - және этнотуризмді қоса алғанда, туризмнің әр түрлі түрлері бойынша қандай мүмкіндіктер бар екенін әлем біледі. Динамика бізде жақсы. Келу туризмі бойынша жыл сайын орта есеппен 10% деңгейін өсіп отырған. Соңғы 5-6 жылда ішкі туризм бойынша да динамика жақсы - 10-15% деңгейінде. Біздің азаматтарымыздың көбі Қазақстан бойынша демалыс орындарын таңдайды. Қазақстандағы жалғыз демалысқа артықшылық беретін адамдар өте көп. Үш рет шетелге шығуға мүмкіндік беретін адамдар бар, бірақ олар кем дегенде бір сапарды Қазақстанға арнайды. Экотуризмнің бүгінде аса дамыған өңірі - Алматы өңірі. Бұл өңір әзір әрі ең көп туристерді қабылдайтын өңір. «Алматы облысының алтын алқасы» туры бар. Оны Жетісу деп те атайды. Тур Ұлттық парктерді, Көлсай көлін, Қайыңды көлін, Шарын шатқалын, Іле Алатау Ұлттық паркін қамтиды. Сондықтан мұнда туристер көптеп келеді» деп атап өткен.

«Kazakh Tourism» ҰК АҚ төрағасының орынбасары Қайрат Сәдуақасовтың сұхбатта берген мәліметтеріне сүйене отырып, біздің мемлекетімізде экотуризмнің сұранысқа ие екендігіне көзімізді жеткізіуімізге болады.

COVID-19 пандемиясына байланысты карантиннің аяқталуынан кейін жазда қайда барып демалуға болатындығына талдау жүргіздік. Жалпы адамдардың жазғы демалыстарын жоспарлай бастаулары, бұл туризм саласындағы тур фирмалар мен тур агенттердің қайта тез жылдам жұмыс істеуге келулеріне ықпал етеді.

Пандемия мен оған байланысты енгізілген шектеулер әлемдік туризм индустриясының қол-аяғын байлап тастады. Туризм және саяхат жөніндегі Дүниежүзілік кеңестің (WTTC) және Oxford Economics сарапшыларының бағалауы бойынша коронавирустан саланың шығындары кем дегенде \$22 млрд. құрауы мүмкін. Economist Intelligence Unit (EIU) сарапшылары ықтимал шығындарды \$80 млрд. бағалап отыр. Бұл нарықтың болашағы шекаралар мен әуежолдарының тез, жылдам ашылуына байланысты.

Кейбір мемлекеттер туризмнің түсетін табыстарға тікелей тәуелді. Сондықтан олар осы жазда шетелдіктерді қабылдады. Олар: Черногория, Греция, Кипр, Грузия, Исландия, Мексика, Хорватия. Бұл елдер туризмнің түсетін табыстарға тікелей тәуелді болғандықтан шетелдік азаматтарды қабылдауға мәжбүр болды.

Алматыда 18 мамырдан бастап туроператорлар қызметінен шектеу алынып тасталды. Ұялы байланыстың абоненттік бөлімшелері, ЕДБ және

қаржы секторының басқа да ұйымдары жұмысқа толық орала алады. Бұл тағы 34,2 мың адамды жұмыспен қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Бұл ретте, қалада карантиндік шаралар әлі де жалғасуда. Туроператорлардың, ұялы байланыстың абоненттік бөлімшелерінің және қаржы секторы компанияларының жұмысы алгоритмді орындау шартымен мүмкін болады деп көрсетілген.

Бұдан біз мемлекетімізде туристік фирмалар мен тур агенттер карантин режимінен кейін өздерін сауықтыруға мақсатты бағытта жұмыс жасап, нарыққа аса дайындықпен келіп, жұмыстарын жүргізуде.

Қазақстандық ұлттық парктеріне туристер жиі келетіндіктен 2019 жылы туристер саны миллионға жуық адам болған. Сонын нәтижесінде Kazakh Tourism-нің мәліметтеріне сілтеме жасай отырып Қазақстанның ең танымал ұлттық парктері айқындалынған. Олар:

- 1). «Бурабай» ұлттық табиғи паркі;
- 2). «Іле Алатауы» ұлттық паркі;
- 3). «Баянауыл» ұлттық паркі;
- 4). «Қарқаралы» ұлттық табиғи паркі;
- 5). «Көлсай» көлдері [3].

Мемлекетіміздегі туристік фирмалар мен тур агенттер алдын-ала сатылған туристік жолдамалардың ақыларын тұтынушыларға қайтара алмайтындықтарын негізге тарта отырып, олар 2021 жылдың желтоқсан айының 31 жұлдызына дейін «Туристік сертификат» беруді ұсынды. Себебі: жолдама үшін төленген қаражаттар тұтынушының таңдауы бойынша баратын елдегі қонақ үйге, әуе жолының билеттерін брондау мен алуға тағы басқадай мақсатты бағыттағы шығындар есебінде жұмсалып кеткендіктен ең тиімді жолы деп негіздеуде. Ол сертификатта тұтынушының тегі, аты, әкесінің аты және нақты мерзімі мен жолдаманың құны көрсетіледі. Біз бұл ұсынысты қолдаймыз. Себебі: экономикалық тұрғыдан бұл сауатты жасалатын қадам болатын еді. Ең басты атап өтетін жағдай COVID-19 пандемиясынан кейін ішкі туризмге деген сұраным артты.

ҚР туризм саласын дамытудың 2019-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы негізінде көптеген шаралар іске асырылуда. Олар: антикризистік шаралар, жеңілдіктермен несиелеу, инвестициялық преференциялар, қосымша шаралар ұсынатын пакеттер.

Пандемия жағдайында жасалынып жатқан шұғыл шаралар:

1. Мүлікке салынатын салықтардан босату;
2. Банктік займдар бойынша төлемдерді шегеру енгізілді;
3. Шағын және орта бизнестің барлық қолданыстағы несиелері бойынша 6% дейін субсидиялау;
4. Барлық салықтар бойынша төлем мерзімдері кейінге қалдырылды.

ӘДЕБИЕТ

1 Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев 01 қыркүйек 2020 жылғы Қазақстан халқына «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» Жолдауы // Егемен Қазақстан.-2020.-1.09.

2 Қазақстан Республикасының туристік саласын дамытудың 2019-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 31 мамырдағы №360 қаулысы. – Нұр-Сұлтан, 2019.

3 Названия самых посещаемых национальных парков Казахстана [Эл.ресурсы]. - Кіру режимі: tengritravel.kz/my-country/nazvaniyi-samyie-poseschaemyie-natsionalnyie-parki-kazahstana-402076/ - (Қараған күні 24.10.2020).

REFERENCES

1 Qazaqstan Respublikasınıń Prezidenti Qasım-Jomart Kemeluly Toqaev 01kırkuyek 2020 jılgy Qazaqstan halqına «Jana jagdaydagı Qazaqstan: is-qimıl kezeni» Joldauı Egemen (Address of the president of the Republic of Kazakhstan Kassym-Jomart Tokayev to the people of Kazakhstan dated September 01, 2020 "Kazakhstan in New conditions: a stage of action". sovereign Kazakhstan). Qazaqstan.-2020.

2 Qazaqstan Respublikasınıń turistik salasın damıtudın 2019-2025 jıldarga arналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы. Qazaqstan Respublikası Ukimetiniń 2019 jılgy 31 mamırdagı №360 qaulısı (On approval of the state program for the development of the tourism industry of the Republic of Kazakhstan for 2019-2025. Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan dated May 31, 2019 No. 360.). – Nur-Sultan, 2019.

3 Nazvaniya samykh poseshchayemykh natsional'nykh parkov Kazakhstana (Names of the most visited national parks of Kazakhstan). [El. resurse] - Kіru rejimi: tengritravel.kz/my-country/nazvaniyi-samyie-poseschaemyie-natsionalnyie-parki-kazahstana-402076/ - (Karagan kuni 24.10.2020).

СОВРЕМЕННОЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЕ СОСТОЯНИЕ ТУРИЗМА

Каирбаева А.Е.¹

¹ к.э.н., профессор, KazUIR & WL, Алматы, Казахстан
ainur_eltaevna@mail.ru

Аннотация. В этой статье в связи с объявлением Всемирной организацией здравоохранения коронавирусной болезни COVID-19 пандемией, сейчас мы провели исследование экономического состояния туризма из-за нахождения в карантинном режиме многих стран мира.

Многие мероприятия реализуются на основе Государственной программы развития туризма Республики Казахстан на 2019-2025 годы. Это антикризисные меры, льготные кредиты, инвестиционные преференции, дополнительные пакеты.

Ключевые слова: Туризм, экотуризм, этнотуризм, экономика, деловой туризм, туроператоры.

CURRENT ECONOMIC STATE OF TOURISM

Kaiyrbayeva A.¹

¹candidate of economic sciences, professor
Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages,
Almaty, Kazakhstan, ainur_eltaevna@mail.ru

Abstract. In this article, in connection with the world health organization's Declaration of the COVID-19 coronavirus disease as a pandemic, we have now conducted a study of the economic state of tourism due to the quarantine regime in many countries of the world.

Many measures are being implemented on the basis of the state program of tourism development of the Republic of Kazakhstan for 2019-2025. These are anti-crisis measures, soft loans, investment preferences, additional packages.

Key words: Tourism, ecotourism, ethno-tourism, economy, business tourism, tour operators.

Статья поступила 5.12.2020